

RANOHRISĆANSKA KRSTIONICA ISPOD CRKVE SVETE MARIJE OD RIJEKE U KOTORU

Jovan Martinović

UDK 904:726.596(497.16 KOTOR)"05"

Izvorni znanstveni rad

Jovan Martinović

Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Kotor

Autor interpretira recentne arheološke nalaze pod romaničkom crkvom sv. Marije od Rijeke u Kotoru, s posebnim osvrtom na ostatke ranokršćanskog krsnog zdenca. Uspoređujući ova otkrića s onima uz katedralu sv. Tripuna, donosi argumente kojima gradi pretpostavku da je zborna crkva sv. Marije bila izvorno podignuta kao gradska stolnica u 6. stoljeću.

Tokom 1932. godine, u sklopu istražnih arhitektonskih radova u pripremi sanacije i revitalizacije značajne kotorske crkve sv. Marije od Rijeke oštećene u katastrofalnom crnogorskom zemljotresu 15. aprila 1979. godine, vršena su i sondažna arheološka istraživanja u apsidi crkve, tokom kojih su otkriveni ostaci ranijih faza života ovog objekta pa je bilo moguće uspostaviti genezu čitavog građevinskog sklopa.¹

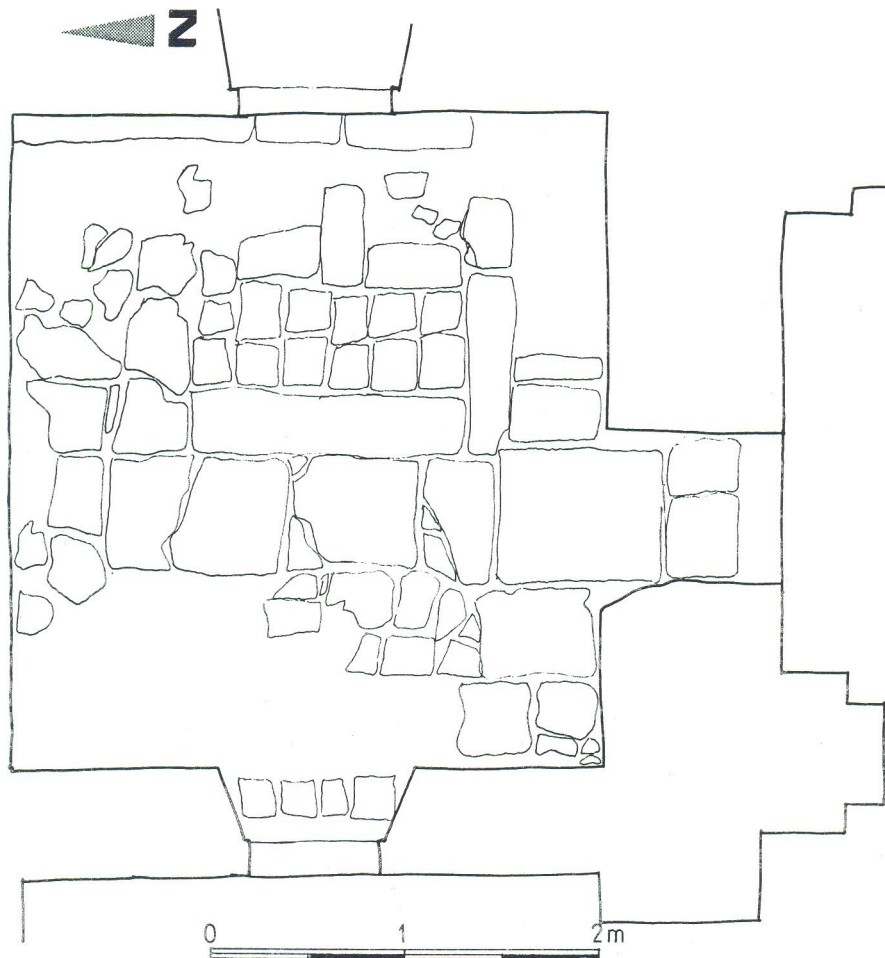
Nakon dužeg prekida radovi su nastavljeni zimi 1985/86. godine, neposredno pred polaganje kamenih ploča novog poda. Istraživanja su vršena na čitavom prostoru crkve koji je ostao neistražen ranijim sondama, uključujući i unutrašnjost crkvene sakristije, prizidane uz sjeveroistočni ugao objekta kao nastavak sjevernog broda, neposredno do zvonika prizidanog u XVIII vijeku.²

Kao i kod istraživanja prezbiterijalnog prostora crkve, da bi se došlo do terena na kome su moguća istraživanja, bilo je potrebno ukloniti naknadni pod od teraco—betona postavljen 1930. godine povodom uređenja crkve za proslavu jubileja kotorske svetiteljke blažene Ozane.³ Slično kao i u drugim istraživanim kotorskim crkvama, ispod ovog betonskog poda bio je prostrt tampon od šljunka, a ispod njega se nalazio

¹ Istraživanjima 1982. godine rukovodila je dr Milka Čanak-Medić, koja je rezultate sintetski objavila u svojoj knjizi »Arhitektura Nemanjinog doba«, II, Beograd 1988, str. 208 i d.

² Arheološkim iskopavanjima 1985/1986. godine rukovodio je autor, a terenske snimke je izradio tadašnji arhitekt-pripravnik Opštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kotoru, Ilija Lalošević.

³ N. Luković, Blažena Ozana Kotorska, Kotor, 1928.

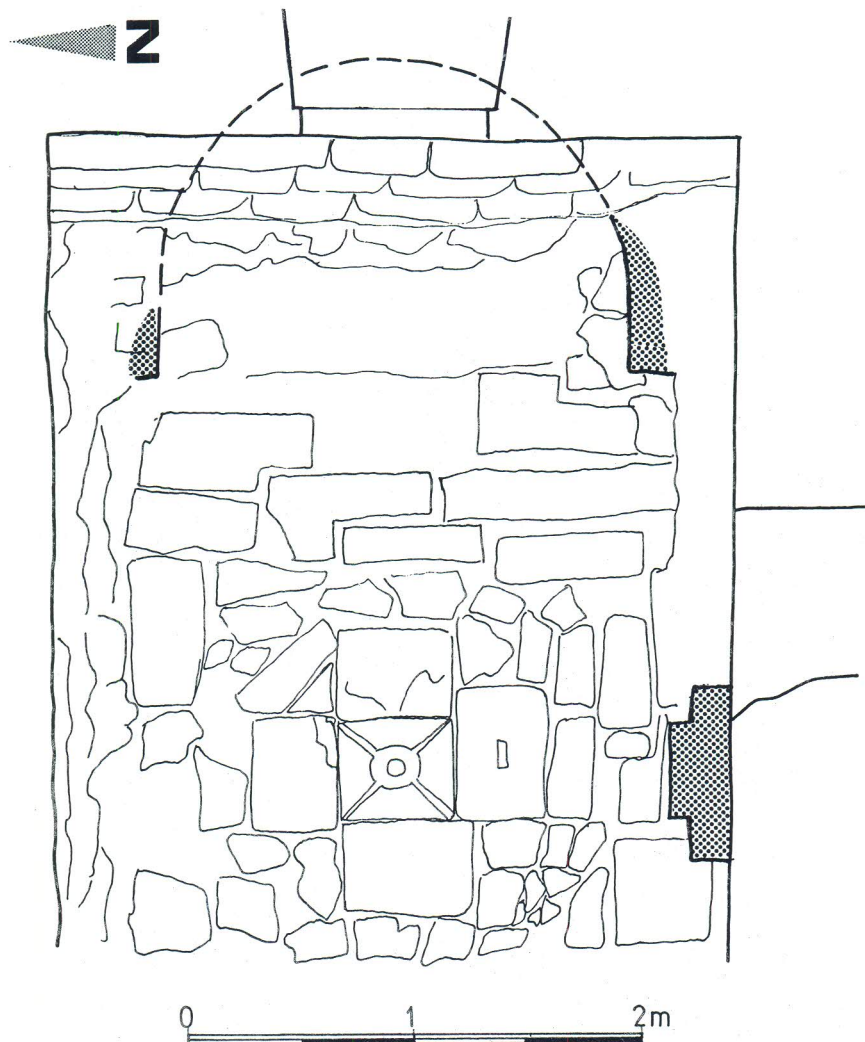

Grobnice u sakristiji crkve sv. Marije od Rijeke nakon skidanja najmlađeg poda (označeno mjesto nalaza tegurija).

veliki broj kasnijih grobnica, pretežno iz perioda od XVI do XVIII vijeka, čijom je gradnjom bio potpuno uništen kulturni sloj u unutrašnjosti crkve do dubine od preko 1,60 m, tako da su prava arheološka istraživanja mogla započeti tek od te nivelete na dublje.

No kako je urbano jezgro starog grada Kotora zbijeno na uskom trouglastom platou između strme stijene brda Sveti Ivan te tokova kratke kraške rječice Škurde i podmorskog izvora Gurdić, a budući da se upravo na sastavu stijene i pješčanog i muljevitog terena na kome leži grad javlja veliki broj izvora i podzemnih tokova voda, to su se istraživanja mogla vršiti najviše do dubine od cca 2,00 m, uz rizik da sonde u toku istraživanja povremeno ispune podzemne vode.

Tokom naprijed pomenutih radova na uređenju crkve 1930. godine ispražnjen je najveći dio grobnica potpuno, a ostaci su pokojnikâ preneseni u dvije veće grobnice u prezbiterijalnom prostoru. Tom su prilikom

Položaj krstioničkog bazena u apsidalnom prostoru sjevernog broda ranohrišćanske bazilike, sa iscrtanim podom i ostacima zidova bazilike (šrafirano).

takođe uklonjene i originalne nadgrobnne ploče sa grbovima i natpisima članova gradskih patricijskih porodica⁴ ili gradskih službenika,⁵ a same grobnice popunjene nabijenim šutom i ulomcima radi postavljanja pomenutog šljunčanog tampona i betonskog poda.

No iako istraživanja u glavnom brodu crkve nisu dala značajnije rezultate, svakako je najdragocjenije otkriće učinjeno tokom radova na iskopavanju prostorije sakristije. Neposredno nakon uklanjanja kame-

⁴ Nažalost, jedan broj ovih nadgrobnih ploča je izgubljen tokom neprekidnih seljenja inače veoma bogatog fundusa kotorskog gradskog Lapidarija.

⁵ Tako je, na primjer, otkrivena nadgrobnna ploča sa epitafom gradske babice (opstetrix) Paule Riga iz XVII/XVIII vijeka.

nih ploča poda, postavljenog u XIX vijeku, otkrivene su dvije zidane kamene grobnice iz XVIII vijeka, orijentisane pravcem S—J, odnosno upravo na dužu os prostorije.

Prilikom izgradnje ovih dviju grobnica, podignutih radi pokapanja sveštenika crkve, potpuno je prekopan teren u ovoj inače maloj prostori, i to takođe do dubine izgradnje grobnica od cca 1,60 m, tako da se nikakva relativna hronološka stratigrafija nije mogla uspostaviti. Međutim, tokom daljnjih iskopavanja u zapadnom dijelu ove prostorije, u građevinskom šutu i zemljanom materijalu pojavio se uspravno poboden zabat tegurija oltarne pregrade sa ornamentima preromanske plastike, koji je ukazivao na postojanje daljnjih nalaza.⁶

Kada su uklonjeni vertikalni zidovi i dna grobnica od pravilnog i pritesanog lokalnog kamena i ploča, došlo se do sloja koji je izgledao nedirnuto ranijim prekopavanjima. Ubrzo se ukazao pod od grubo složene kamenih blokova, a u dužoj osi prostorije ležala su četiri pravilna kamena bloka, očigledno spolia od mekanog kamena stranog porijekla, formirajući krstoliki tlocrt nekog recipijenta. Kada je unutrašnjost recipijenta očišćena od šuta i blata, pojavilo se njegovo dno koje je činila jedna kvadratna kamena ploča sa plitkim kružnim udubljenjem i rupom na sredini te dijagonalno izdubenim kanalićima za oticanje vode, očigledno klasična rimska stela za libacije. Na taj je način otkriven bazen oblika kocke, čije stranice čine četiri gotovo jednaka kamena bloka, raspoređena u obliku krsta, a dno kamena ploča sa rupom u sredini. Kako je već naprijed rečeno, devastacije tokom XVII—XVIII vijeka su uništile gornji dio krstioničkog bazena, pa se ne može suditi da li je njegova »kruna« imala kvadratni ili oktogonalni oblik, na što bi ukazivao jedan dijagonalno prislonjen kameni blok na sjeveroistočnom uglu bazena, kao ni to da li je bazen imao relativno uobičajeni baldahin tipa ciborija.

Daljnjim istraživanjima prostora sakristije otkriveno je da je u njenom južnom temeljnom zidu, tačno u poprečnoj osi opisanog bazena krstionice, ostao sačuvan dio krstolikog stupca, zidanog od pravilnih pritesanih kamenih blokova manjih dimenzija, koji je kao jedan od šest pari takvih sličnih stubaca nosio drveni krov srednjeg broda starohrišćanske bazilike, koja je prethodnim istraživanjima naslućena, a ovim nalazom definitivno potvrđena kao prva faza u životu drevnog kultnog objekta crkve sv. Marije od Rijeke. Pandan takvog stupca u sjevernom zidu sakristije nije pronađen pošto ga je svakako uništila gradnja sjevernog zida same sakristije. Međutim, u ostacima sjevernog i južnog zida ranohrišćanske krstionice, ispod sadašnje sakristije crkve sv. Marije, otkriveno je da se oni — nakon uobičajenog prelamanja u »rame« — počinju zakrivljavati u formu apsida polukružnog oblika, čiji je najveći dio okrugline uništen gradnjom temelja crkvenog zvonika u XVIII vijeku. Isto tako je zapadni dio prostorije krstionice sa bazenom u sredini bio uništen kasnijom gradnjom, pa je nemoguće zaključiti kako je ovaj prostor komunicirao sa sjevernim brodom, kao ni to da li je bio odvojen od glavnog broda ranohrišćanske bazilike.

⁶ *M. Čanak-Medić*, o.c., crtež br. 40, str. 248.

Prezentacija krstioničkog bazena ispod poda sakristije sadašnje crkve sv. Marije Koledate (blažene Ozane).

Iz svega što je do sada otkriveno, vidljivo je da se radi o ranohrišćanskoj krstionici s krstolikim bazenom, koja je bila smještena u prostoru na istočnom, apsidalnom dijelu sjevernog broda ranohrišćanske bazilike ispod crkve sv. Marije od Rijeke, koja bi zapravo bila prva faza u genezi ovog objekta.

Tokom radova na sanaciji i revitalizaciji romaničke crkve sv. Marije od Rijeke, poznate i kao crkva sv. Marije Koledate (Colleggiata) ili crkva blažene Ozane Kotorke, koja je svečano ponovno predana bogoslužju aprila 1986. godine, odlučeno je da se nalaz krstioničkog bazena sačuva »in situ« kao svjedočanstvo najstarijeg kulturnog objekta kasnoantičkog Kotora. U tom cilju je urađena djelimična drenaža temeljnog tla oko krstioničkog bazena, mada se time nije moglo izbjeći povremeno plavljenje čitavog prostora, pogotovo zimi kada je nivo podzemnih voda u urbanom jezgru Kotora izuzetno visok. Izvršena je rekonstrukcija

poda od kamenih blokova i ploča oko bazena, kao i nadziđivanje ostatka krstolikog stupca, »ramena« i ostatka zakrivljenja apside iznad nivelete poda sakristije. Sam pod je izveden na armirano—betonskoj ploči koja pokriva 2/3 prostora sakristije, tako da je bazen krstionice vidljiv iz sakristije, odozgo, na dubini od cca 1,60 m.

Nalaz krstioničkog bazena i prostorije krstionice ispod sadašnje crkve sv. Marije od Rijeke, nalik na druge poznate krstionice ovog tipa u našoj zemlji i na širem prostoru Mediterana, otvorio je nove probleme u arheologiji i istoriji ranosrednjevjekovnog Kotora, a prije svega: hronološko i tipološko opredjeljenje novootkrivenog objekta, zatim odnos krstionice prema bazilici i na kraju, položaj ovog kompleksa u odnosu na ostale poznate ili nedavno pronađene kultne objekte u Kotoru.

Najbližu analogiju našoj krstionici sa krstolikim bazenom na području Crne Gore možemo naći jedino na lokalitetu Doljani kod Titograda, gdje je u sredini sjeverne prostorije trodjelnog narteksa ispred ranohrišćanske trolisne crkve otkrivena krstoobrazna piscina za krštavanje odraslih, koja se datira u justinijanski period, sa gornjom granicom do početka VII vijeka.⁷

Slijedeći geografski blizak primjer ovakve krstionice otkriven je u kompleksu kasnoantičke utvrđene vile u Mogorjelu kod Čapljine. Krstionica je bila smještena u srednjem dijelu sjevernog broda jedne od dviju bazilika; u sredini te prostorije bez apside nalazio se bazen, čiji je pod bio na oko 1,00 m ispod nivelete poda krstionice. Čitav bazen imao je krstoliki oblik, a u njega se ulazilo preko stepenika visokih 45 cm. Đ. Basler smatra ispravnom pretpostavku da je prvobitna krstionica iz V vijeka mogla biti u VI vijeku djelimično zatrpana i nadvišena koronom.⁸

Ovakvu dataciju i interpretaciju za dva navedena primjera analogija našem nalazu prihvataju i autori koji su sintetski obradili problem ranohrišćanskih krstionica na prostorima Mediterana⁹ ili naše zemlje,¹⁰ te posebno na našoj jadranskoj obali, odnosno, na području rimske provincije Dalmacije.¹¹

Upravo zbog toga smatramo da uređaj za krštavanje odraslih polivanjem u obliku krstoobraznog bazena, koji je našim istraživanjima otkriven u manjoj prostoriji sa apsidom na istočnom kraju sjevernog broda ranohrišćanske bazilike ispod romaničke crkve sv. Marije od Rijeke u Kotoru, treba datirati u prvu polovinu VI vijeka naše ere, pošto takvo datiranje podupiru navedene najbliže analogije. Ovakvo datiranje je, s druge strane, opravdano velikim valom hristijanizacije koji je početkom VI vijeka zahvatio naše krajeve, poklapajući se istovremeno sa na-

⁷ V. Korać, Doljani kod Titograda, Starinar NS IX—X, Beograd 1959, str. 383.

⁸ Đ. Basler, Bazilike na Mogorjelu, Naše starine V, Sarajevo 1958, str. 45.

⁹ A. Khatchatrian, Les baptistères paléochrétiens, Paris 1962. (Doclea: No 149, str. 18 i 83; Mogorjelo: No 164 i 196, str. 20, 25 i 109).

¹⁰ I. Nikolajević, Ranohrišćanske krstionice u Jugoslaviji, Zbornik radova Vizantološkog instituta IX, Beograd 1966. (Doljani: str. 233; Mogorjelo: str. 249).

¹¹ P. Chevalier, Les baptistères paléochrétiens de la province romaine de Dalmatie, Diadora 10, Zadar, 1988, str. 111, sa opsežnom literaturom i ilustrativnim materijalom.

glašenim zamahom obnove života u primorskim gradovima nakon varvarskih provala Gota tokom V vijeka, te nakon zemljotresa katastrofalnih razmjera koji je 518. godine zahvatio široka prostranstva Balkanskog poluostrva, prekidajući ponegdje svaki daljnji oblik života, kao na primjer u Duklji. Pošto se oba ova fenomena uglavnom poklapaju sa vladavinom velikog vizantijskog imperatora Justinijana (527—565. godine), predlažemo da se kotorska krstionica, a samim tim i ranohrišćanska bazilika, vremenski opredijele upravo u njegovo doba, odnosno u drugu četvrtinu VI vijeka.

Ovdje je važno napomenuti da se upravo u VI vijeku po prvi put pominje u Kotoru funkcija episkopa kao nosioca crkvene (i ne samo crkvene) vlasti. Neki kotorski izvori navode samo postojanje funkcije episkopa u VI vijeku,¹² neki autori navode i ime ovog episkopa kao »Paulus«, ali bez navođenja izvora,¹³ dok drugi raspravljaju o tome da li je izvjesni »Victor, episcopus ecclesiae Martaritanæ«, koji se pominje kao učesnik prvog salonitanskog crkvenog sabora 530. godine, ustvari bio taj najstariji zabilježeni kotorski episkop.¹⁴ Ali bez obzira na to da li se kotorski episkop iz VI vijeka zvao Paulus ili Victor, stoji činjenica da je on tokom VI vijeka zabilježen u Kotoru, a da je u isto vrijeme postojala i krstionica sa krstolikim bazenom za krštavanje odraslih polivanjem, u kojoj je taj episkop imao pravo i mogućnost pokrštavanja pagana. Kako je krstionica bila gotovo isključivo vezana za sjedište episkopa, dakle, za biskupsku katedru,¹⁵ to se s punim pravom može tvrditi da je ranohrišćanska bazilika, otkrivena ispod sadašnje romaničke crkve sv. Marije od Rijeke, bila najstarija katedralna crkva Kotora, sagrađena i osvećena najvjerojatnije u drugoj četvrtini VI vijeka.

Ovdje bi bilo potrebno ispitati odnos ove ranohrišćanske bazilike, tačnije prve kotorske katedrale, sa drugim crkvenim građevinama poznatim iz izvora ili još uvijek sačuvanim u urbanom tkivu starog jezgra Kotora.

Do sada se smatralo da je najstarija zabilježena kulturna građevina u Kotoru bila prvobitna crkva posvećena gradskom patronu sv. Tripunu, koju Konstantin Porfirogenet spominje kao okruglu¹⁶ i čiji se nastanak smiješta u početak IX vijeka, a po kotorskim dokumentima XV vijeka, nastalim možda na osnovu starijih predložaka, ktitor joj je bio kotor-

¹² SCHEMATISMUS Dioecesis Catharensis, Kotor, 1911, str. 10.

¹³ M. Milošević, Istorijski tokovi na području Zaliva, Monografija »Kotor«, Zagreb 1970, str. 21.

¹⁴ F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, str. 152 i 171; ovu mogućnost negira J. Kovačević, Istorija Crne Gore I, Titograd 1967, str. 257.

¹⁵ Jedini slučaj postojanja dvije krstionice imamo u Saloni; vidi: E. Dyggve, History of Salonitan christianity, Oslo 1951, str. 49-56; P. Chevalier, o.c., str. 115; P. Testini, Archeologia cristiana, Bari 1980, str. 623, kaže: »Di regola, salvo che non si tratti di una grande comunità, un solo battistero fu sufficiente; quando ve ne sono due — caso di Ravenna e di Salona — o più, è necessario accertare che non appartengano a due comunità diverse, nel caso specifico la cattolica e l'ariana«.

¹⁶ CONSTANTINI PORPHYROGENETI de administrando imperio (ed. Franjo Rački), Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, vol. VII, Zagreb 1877, str. 400 i d.

ski građanin Andreaci ili Andrea Saracenis.¹⁷ Ali, dok se s vremenom nastanka slaže većina autora koji su se bavili problemom prvobitne crkve sv. Tripuna,¹⁸ najnoviji nalazi iz arheoloških istraživanja romaničke katedrale sv. Tripuna iz 1166. godine tokom 1987. godine pokazuju da se Porfirogenetov atribut: (heilematikòs) = rotundum (sc. templum) u slučaju prvobitne crkve sv. Tripuna ne može interpretirati u smislu »okrugao«, već svakako »presvođen«.¹⁹

Važno je napomenuti da ova novootkrivena crkvena građevina i po svom obliku i skromnim dimenzijama spada u tip martirija, a budući da se u njoj od početka njegovao kult mučenika sv. Tripuna, to ona nije mogla imati prerogative katedralne crkve Kotora, već je to bila crkva sv. Marije od Rijeke u svojoj prvoj fazi, koju smo na osnovu nalaza krstioničkog bazena datirali u VI vijek.

Iz ovoga slijedi da je u IX vijeku u Kotoru nastao martirij posvećen sv. Tripunu u obliku omanje crkvene građevine centralne osnove na grčki upisani krst, a ranohrišćanska bazilika sv. Marije, koja je i tada služila kao katedralna crkva i sjelo episkopa, dobila je novo unutrašnje uređenje u obliku preromaničkog kamenog namještaja sa pleternom dekoracijom, od koga je sačuvan pomenuti zabat tegurija i ulomak natpisa sa pomenom izvjesnog Johannesasa sa suprugom, eventualno onog episkopa Johannesasa koji se pominje na jednom drugom fragmentovano sačuvanom natpisu u Kotoru.²⁰

Zatim, najnovijim je istraživanjima dokazano da se ispod sadašnje crkve sv. Mihaila iz XIV vijeka, u središnjem dijelu grada Kotora, nalazi veća crkva, građena u obliku trobrodne bazilike sa zidanim stupcima između srednjeg i bočnih brodova; to je zapravo ona crkva sv. Mihaila, čiji se opat Petar pominje u ispravi o posvećenju oltara nove romaničke katedrale sv. Tripuna u jednoj kotorskoj ispravi iz 1166. godine.²¹ Preromanički karakter ove crkve još više podcrtava nalaz fragmentovane oltarne pregrade sa pleternom dekoracijom, otkrivene direktno na sačuvanom malternom podu građevine.²²

Na osnovu ovoga možemo izvući zaključak da u Kotoru, počev od IX vijeka, paralelno sa manjom crkvenom građevinom — martirijem sv.

¹⁷ Istorijska ličnost Andreasa Saracenisasa potvrđena je još 1840. godine nalazom sarkofaga sa natpisom u kome je počivao sa ženom Marijom.

¹⁸ *I. Stjepčević*, Katedrala sv. Tripuna u Kotoru, Split 1938; *Lj. Karaman*, O slijedu gradnje Katedrale u Kotoru, Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji 9, Split 1955, str. 5; *J. Kovačević*, Kotor i crkva sv. Trifuna u IX veku, Starine Crne Gore III—IV, Cetinje 1965—66, str. 101; *J. Martinović*, Prvobitna crkva sv. Tripuna, Spomenica 800 godina katedrale sv. Tripuna (1166—1966), Kotor 1966, str. 3.

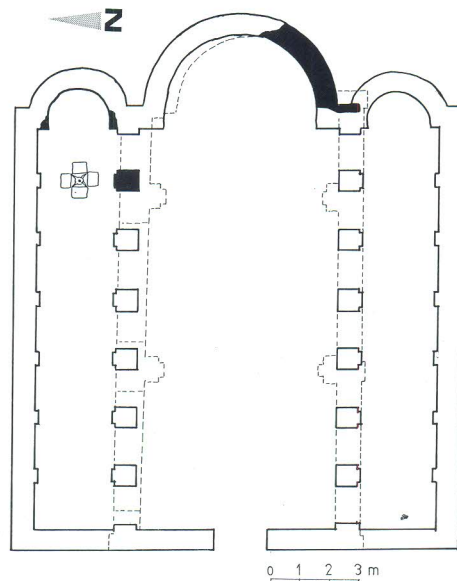
¹⁹ O nalazu prvobitne crkve — martirija sv. Tripuna autor je pripremio jedan opsežniji rad koji je također publikovan u ovom broju Priloga povijesti umjetnosti u Dalmaciji.

²⁰ *J. Kovačević*, Srednjevekovni epigrafski spomenici Boke Kotorske II, Spomenik CV, Beograd 1956, str. 2.

²¹ *T. Smičiklas*, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. II, Zagreb 1904, str. 102, dokument br. 98.

²² Istraživanja u crkvi sv. Mihaila vodila je Zorica Čubrović, arhitekt—konzervator Opštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kotoru, ali nalaz još nije objavljen.

Rekonstrukcija tlocrta ranohrišćanske bazilike sv. Marije sa krstionicom u sjevernom brodu (isprekidanom linijom označen gabarit romaničke crkve sv. Marije iz 1221. godine).

Tripuna, postoje još dvije veće ranohrišćanske crkve bazikalnog oblika, od kojih je crkva sv. Marije od Rijeke — obzirom na nalaz krstionice — svakako bila katedralna crkva Kotora.

Tokom slijedeća dva vijeka kult sv. Tripuna jača sve više tako da ovaj svetac postaje novi gradski patron umjesto dotadašnjeg zaštitnika sv. Jurja. Malena građevina preromaničkog martirija ne može više da zadovolji narasle dimenzije svečevog kulta, a istovremeno je ranohrišćanska katedralna bazilika sv. Marije od Rijeke toliko odslužila svoje, pa građani Kotora početkom XII vijeka odlučuju da grade novu katedralnu crkvu neposredno uz martirij, kako nam to svjedoči najstarija sačuvana kotorska isprava iz 1124. godine,²³ koju posvećuju sv. Tripunu obzirom na razvijenost njegovog kulta i na neposrednu blizinu martirija uz koji se gradi romanička katedrala.

²³ T. Smičiklas, o.c., vol. II, str. 38, dokument br. 37.

Dotadašnje episkopsko sjedište crkva sv. Marije od Rijeke svakako je tada u takvom stanju da se ne može popraviti, kao što je to već učinjeno početkom IX vijeka, već iznova graditi, kako nam svjedoči isprava o posvećenju nove romaničke crkve sv. Marije iz 1221. godine.²⁴ Međutim, ona je i dalje zadržala veoma visoki rang u hijerarhiji kotorskih crkvenih građevina, kojih je u gradu i najbližoj okolini zabilježeno u izvorima ili pak sačuvano najmanje pedesetak; ova crkva je dobila i zadržala do danas status konkatedralne crkve; kotorski biskup je nosio i titulu opata crkve sv. Marije; jedna nadgrobna ploča sa plitko ugraviranim likom biskupa u ornatu, koja se čuvala u kotorskom Lapidariju, a potiče iz ranijeg poda sv. Marije, indicira na to da su se u ranije doba u ovoj crkvi pokapali kotorski biskupi; kolegij prebendara po kojem je ova crkva dobila epitet »Koledata« (Colleggiata) postao je kolegij kanonika zajednički za ovu crkvu i za katedralu sv. Tripuna. Posebni pohvalni govor, tzv. »Lode« (od lat: laudes), koji mali admiral Bokeljske mornarice izgovara na godišnjoj proslavi gradskog patrona sv. Tripuna, nekada se ponavljao i ispred crkve sv. Marije, te i ova tradicija posredno svjedoči o značaju i položaju crkve sv. Marije od Rijeke i poštovanju njenog nekadašnjeg statusa. Konačno, znameniti kotorski biskup Mark—Antonije Gregorina, koji je igrao značajnu ulogu u doba francuske okupacije Kotora početkom XIX vijeka, ugovarajući sastanke Napoleonomog maršala Marmonta i crnogorskog vladike Petra I Petrovića, u jednoj svojoj »Visitatio ad limina« od 27. avgusta 1804. godine, piše o crkvi sv. Marije od Rijeke slijedeće: »In urbe praeter Ecc(lesi)am Cathedrali existit Eccl(es)ia qua videtur antiquior, et certo habet pro se vetustiora monumenta. Videtur quoque olim fuisse Paroecia civitatis«, a pritom je potrebno znati da je parohijska crkva Kotora sada katedrala sv. Tripuna.²⁵

Kako se na osnovu svega izloženog može zaključiti, arheološkim istraživanjima u podzemlju sadašnje romaničke crkve sv. Marije od Rijeke, ili sv. Marije Koledate (blažene Ozane), otkrivena je prije svega ranohrišćanska bazilika čiji se nastanak, na osnovu nalaza opisanog baptisterija sa krstolikim bazenom i na osnovu analogija u našoj zemlji i na prostorima Mediterana može staviti u VI vijek, odnosno, oko 530. godine. Ova bazilika je služila kao prva katedralna crkva Kotora sve do izgradnje sadašnje romaničke Katedrale u drugoj polovini XII vijeka, u koju je istovremeno prenesena i biskupska katedra iz crkve sv. Marije i kult sv. Tripuna iz obližnjeg martirija ovog sveca. Uporedo sa bazilikom sv. Marije postojala je u gradu veća preromanička crkva sv. Mihaila, ali i martirij u kome se razvijao kult sv. Tripuna do te mjere da je prerastao okvire te male crkvene građevine i nametnuo se za patrona grada i nove Katedrale, potisnuvši sa čelne pozicije i kult sv. Marije, kojoj su najčešće posvećivane ranohrišćanske episkopske crkve, i kult sv. Jurja, prvobitnog zaštitnika Kotora. Otkriće krstionice sa krstolikim ba-

²⁴ Idem, vol. III, str. 207, dokument br. 181.

²⁵ Najveći dio ovih podataka dao mi je don Anton Belan, rektor katedrale sv. Tripuna i arhivist Biskupskog arhiva u Kotoru, na čemu mu najtoplije zahvaljujem.

zenom u apsidalnom dijelu sjevernog broda bazilike, koje je omogućilo precizno datiranje starije građevine ispod sadašnje crkve sv. Marije od Rijeke, istovremeno je spustilo dosadašnji prag naših saznanja o najranijoj istoriji grada Kotora za puna tri vijeka, sa IX na VI vijek, što je za jedan grad na Listi svjetske kulturne baštine UNESCO od prvorazredne važnosti.

IL BATTISTERO CRISTIANO SOTTO LA CHIESA ROMANICA
DI SANTA MARIA »DEL FIUME« A KOTOR

Jovan Martinović

Durante i lavori del restauro della chiesa romanica di Santa Maria »del Fiume«, costruita nel 1221 nella parte nord-ovest della città medioevale di Kotor e terremotata dalla grande scossa sismica nel Crna Gora (Montenegro), il 15 aprile 1979, sono eseguiti gli scavi archeologici e scoperte le tracie d'una chiesa antichissima sotto i fondamenti di quella esistente. Nel 1982 ci sono trovati i resti d'una basilica cristiana a tre navate, su cui abside è nel Duecento stata costruita l'abside attuale, nonchè le tracie del syntronon e del ciborio. Nel 1985/86, durante gli scavi nella sagrestia è stato trovato un piccolo bacino quadrangolare, formato dalle 4 pietre rettangolari, il cui fondo era una tipica stela romana per libazione. Questo impianto è stato identificato come la parte inferiore d'un bacino cruciforme per il battesimo dei adulti, installato nella parte absidale della navata posteriore settentrionale della basilica suddetta.

Siccome i bacini cruciformi nella Dalmazia nonchè nel interno del paese appartengono ai tempi del V e VI secolo dopo Cristo, si propone una datazione simile per nostro ritrovamento; collegando l'origine della basilica cristiana con battistero e bacino cruciforme colla vasta attività d'Imperatore bizantino Giustiniano nel restauro della città adriatiche e balcaniche, ossia con primo menzionamento d'un episcopo di Kotor, forse un certo »Victor, episcopus ecclesiae Martaritanae (Cattaritanæ?)«, accennato nei atti del I° Concilio di Salona nel 530, si potrebbe precisare la datazione del nostro battistero nella prima metà del VI secolo dopo Cristo. Comparando poi la scoperta della basilica con battistero sotto la chiesa di Santa Maria »del Fiume« con altri ritrovamenti archeologici nella città di Kotor, e soprattutto coi risultati degli scavi nel Duomo di Kotor, la chiesa romanica di San Trifone dal 1166, dove sono stati scoperti fondamenti della chiesa primordiale dall'inizio del secolo IX, allora si può con massima certezza accennare che la basilica suddetta era la prima chiesa cattedrale di Kotor, la cui funzione durava dall'inizio del VI secolo sino all'inizio del Millecento.